

Drogutvecklingen i Sverige

Rapport 2001

Sammanfattning

Trends in alcohol and other drugs
in Sweden
Report 2001

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport nr 63

Stockholm 2001

1. Sammanfattning

Det finns idag en mängd olika data som kan användas för att beskriva bruk och missbruk av alkohol, narkotika och andra droger. På många områden ger dessa uppgifter en god uppfattning om drogproblemens omfattning och utveckling. Inom andra ger de däremot en sämre bild, beroende på brister i tillgängliga data.

Alkoholutvecklingen

Alkoholkonsumtionen

Det saknas mått på alkoholkonsumtionen som är helt tillförlitliga. Den statistikförda konsumtionen omfattar Systembolagets försäljning och bryggeriernas leveranser av öl samt olika distributörers leverans av alkohol till restaurangerna. Den omfattar emellertid inte all alkohol som dricks. Det tillkommer illegalt tillverkad eller importerad sprit, inklusive teknisk sprit, hemtillverkat vin och öl, konsumtion i anslutning till utlandsresor samt privat införsel av alkohol (både legal och illegal). En bedömning av konsumtionsutvecklingen som baseras på försäljningsstatistiken blir riktig endast under förutsättning att den icke statistikförda konsumtionen är av ungefär oförändrad omfattning år från år.

Den totala alkoholförsäljningen har ökat under efterkrigstiden. År 1946 uppgick den till ca 4 liter alkohol 100% per invånare 15 år och däröver. År 1954, dvs det sista hela året med motbok, var den ca 5 liter. Under slutet av 1960-talet och mitten av 1970-talet ökade försäljningen ytterligare och kulminerade 1976, då den uppgick till närmare 8 liter. Därefter minskade försäljningen och omfattade 6 liter 1984.

Sedan dess har variationerna i den registrerade försäljningen varit relativt oförändrade och försäljningssiffran för år 2000 uppgick till 6,2 liter.

Alltsedan 1980-talets början har spritförsäljningen minskat, från 3,8 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre 1979 till 1,3 liter 2000. Perioden efter andra världskriget karakteriseras främst av en kontinuerligt ökande vin och starkölsförsäljning. År 2000 uppgick vinförsäljningen till 2,2 liter och starkölsförsäljningen till 1,7 liter. Således har båda dessa alkoholdrycker passerat spriten enligt försäljningsstatistiken, och detta skedde runt mitten av 1990-talet.

Sammanfattning

Den oregistrerade alkoholkonsumtionen torde vara av icke obetydlig omfattning och uppgick enligt beräkningar från den sk KALK-studien 1996–1997 till ca 26%. Ungefär hälften av denna konsumtion härstammade från legal tillverkning eller import. Enligt TEMOs vuxenundersökningar 1996–2000 har den oregistrerade konsumtionen utgjort någonstans mellan 16–26% av totalkonsumtionen.

Frågor om konsumtion av hemtillverkad sprit (hembränt) har ingått i skolundersökningarna sedan 1991 och visar på en större andel elever som någon gång druckit hembränt de senaste 12 månaderna år 2000 jämfört med 1991. Sedan 1995 har dock konsumtionen varit tämligen oförändrad. Även hos mönstrande har konsumtionen av hembränt ökat under 1990-talet samtidigt som en avmattning kunnat iakttas under de senaste åren.

Det är framförallt ungdomar som har möjlighet att lätt skaffa hemtillverkad sprit, vilket framgår av TEMOs specialundersökning 1996 rörande attityder till svartsprit. Vad gäller möjligheterna att snabbt skaffa insmugglad sprit skiljer sig dessa däremot inte så mycket mellan de tre yngsta åldersgrupperna (som ligger i åldersintervallet 15–44 år) medan man i den äldsta åldersgruppen (över 65 år) inte anser sig ha så stora möjligheter att skaffa smuggelsprit.

Såväl TEMOs vuxenundersökning 2000 som undersökningar utförda genom OAS (Oberoende Alkohol Samarbetet) pekar på en minskad konsumtion av svartsprit (illegalt tillverkad eller införskaffad sprit).

Trots den osäkerhet som den icke statistikförda alkoholkonsumtionen innebär, kan man sammanfattningsvis konstatera att alkoholkonsumtionen minskade såväl bland vuxna som bland ungdomar efter 1977. Vid mitten av 1980-talet skedde en stabilisering och förändringarna sedan dess har inte varit dramatiska. Det är dock troligt att konsumtionen av oregistrerad alkohol ökat under senare tid varför försäljningsutvecklingen blivit en sämre indikator på konsumtionsutvecklingen än tidigare. Oberoende av detta kan man dock slå fast att utvecklingen sedan 1985 inte har bidragit till att Sverige närmat sig det av riksdagen antagna målet att minska den totala alkoholkonsumtionen med 25% till år 2000.

Data om alkoholkonsumtionen i olika befolkningsgrupper finns i första hand för ungdomar och framförallt för skolungdom och mönstrande. En samlad bedömning av ungdomars alkoholvanor, utifrån olika frågeundersökningar, är att de under den senaste tioårsperioden ökat i omfattning.

Den beräknade totalkonsumtionen av alkohol bland ungdomar ökade under 1990-talet och är nu åter i nivå med den som gällde under slutet av 1970-talet, efter att ha uppvisat en mindre omfattning under 1980-talet. Såväl bland yngre som äldre ungdomar uppger pojkarna att de dricker

ungefär dubbelt så mycket alkohol som flickorna gör, och könsskillnaderna har varit relativt likartade alltsedan 1980-talet, med en tendens till ett ökat gap mellan könen under de senaste åren. Konsumtionen är också klart högre bland äldre än bland yngre ungdomar.

Utvecklingen av berusningskonsumtionen är i viss mån likartad konsumtionsutvecklingen. Efter en topp omkring 1977 minskade berusningsbenägenheten fram till 1980-talets mitt. Under 1990-talet har dock berusningsbenägenheten ökat något i omfattning, även om nivåerna var högre under 1970-talet. I skolundersökningarna kan också noteras en ökning av andelen högkonsumenter under 1990-talet.

Valet av dryckestyper skiljer sig mellan pojkar och flickor såtillvida att pojkarna dricker mera öl och sprit medan flickorna dricker mera vin, samtidigt som deras dryckesmönster också är mera spritt över olika alkoholtyper. Bland äldre ungdomar ökar i synnerhet inslaget av vin, medan folköl och blanddrycker minskar.

Det begränsade antalet undersökningar på vuxensidan pekar på en klar tendens under efterkrigstiden till en ökad alkoholkonsumtion bland kvinnor. Sedan 1980-talet har dock inte könen närmat sig ytterligare enligt intervjuundersökningar bland personer 18–70 år. Männerna uppger en mer än dubbelt så hög konsumtion som kvinnorna. För männen domineras konsumtionen av starköl och för kvinnorna domineras den av vin. Personer 18–29 år har den högsta alkoholkonsumtionen medan åldersgruppen 50–75 år har den lägsta. Intervjuundersökningarna återspeglar i grova drag förändringarna i försäljningssiffrorna.

En jämförelse mellan utvecklingen av alkoholförsäljningen i Sverige och i andra länder visar på betydande likheter. Sålunda har efterkrigstiden karakteriserats av en tilltagande konsumtion i stora delar av världen. Liksom i Sverige upphörde ökningen av den totala alkoholkonsumtionen i många länder i mitten på 1970-talet, för att sedan plana ut i vissa och minska i andra. Alltsedan 1980-talet karakteriseras utvecklingen på flera håll av en minskad alkoholkonsumtion. Detta gäller bl a några traditionella högkonsumtionsländer, som t ex Frankrike, Italien och Spanien där minskningen framförallt kan konstateras på vinsidan. I samtliga dessa tre länder har spriten ökat sin andel av den totala alkoholförsäljningen medan vinet minskat. I Sverige är det precis tvärtom.

Vad gäller EU-länderna och Norge kan konstateras att utvecklingen av konsumtionen av olika drycker går åt olika håll i olika länder med resultatet att konsumtionsmönstren tenderar att bli mer lika. Vinländerna minskar sin vinkonsumtion och ölet och spritens andel av den totala konsumtionen ökar, medan utvecklingen har varit den motsatta i typiska spritländer. Utjämnningen av konsumtionsnivåerna länderna emellan innebär också en

Sammanfattning

utjämning av den alkoholrelaterade dödligheten och framförallt då dödligheten i levercirrhos där EUs vinländer minskat sin dödlighet, de skölländerna ökat sin, medan Norge, Finland och Sverige sammantagna visar en ganska konstant nivå.

Även i andra europeiska länder än Sverige förekommer konsumtion av oregistrerad alkohol vilket försvårar jämförelser av konsumtionsutvecklingen mellan olika nationer.

När det gäller alkoholpolitiken tycks det som länderna inom EU närmar sig varandra. Medan Finland och Sverige fått ge upp en del av sina monopol och därmed försvagat sin alkoholpolitik något, har flera andra länder, bl a i Sydeuropa, förstärkt alkoholpolitiken genom att t ex minska nivåerna för tillåten blodalkoholhalt vid bilkörning och skärpa åldersbestämmelserna för inköp av alkohol såväl i butiker som på restauranger.

Skadeutvecklingen

Alkoholen ger upphov till betydande skador. Några av dessa går att beskriva med statistiska uppgifter. Det saknas emellertid data som entydigt visar omfattningen av alkoholskadorna. Detta gäller speciellt sociala skador, t ex misshandel och konsekvenser för barn som växer upp i hem där missbruk förekommer. Uppgifterna som redovisas i Rapport 2001 ger således ingen fullständig bild av alkoholskadornas totala omfattning.

Brister finns således hos alla uppgifter som används som mått på alkoholskadenivån i samhället. Faktorer som påverkar är bl a förändringar i lagstiftning, praxis, ekonomiska och personella resurser, diagnosmetoder, kunskaper och attityder.

Som nämnts tidigare steg alkoholkonsumtionen under efterkrigstiden för att nå en topp 1976. Under 1970-talet ökade fylleriomhändertagandena fram till 1975. Utskrivningarna med diagnoserna alkoholism och alkoholpsykos från slutna psykiatriska vård öknade markant. Dödligheten i levercirrhos, alkoholism och alkoholförgiftning steg under 1960-talet och fortsatte att öka ända fram till 1976.

Efter 1976 minskade alkoholförsäljningen. Fylleriets avkriminalisering 1977 påverkade antalet omhändertaganden som minskade just det året för att nå en topp 1980. Därefter har en successiv nedgång skett och år 2000 omhändertogs nära 48 000 personer. Nedgången har varit tydligast ibland dem 20 år och äldre. För den senaste 10-årsperioden finns en betydande osäkerhet när det gäller antalet fylleriomhändertaganden som indikator på alkoholskadeutvecklingen. Sannolikt speglar utvecklingen i hög grad myndigheternas inställning och agerande, snarare än som ett mått på fylleriets förändring över tiden.

Utskrivningarna från slutna psykiatrisk vård med alkoholrelaterade diagnoser hade en topp i slutet av 1970-talet. Under några av dessa år torde det ha förekommit en viss "överflyttning" av patienter från nykterhetsvårdsanstalterna till den psykiatriska vården. Sedan 1980-talets slut har antalet utskrivningar minskat men bara bland män medan kvinnornas antal har varit i stort sett konstant.

När det gäller den alkoholrelaterade dödligheten användes från och med 1997 en ny dödsorsaksklassifikation, vilket gör det synnerligen vanskligt att jämföra med tidigare år. En viktig alkoholrelaterad dödsorsak är levercirrhosdödligheten som nådde en topp under slutet av 1970-talet. Därefter och fram till dags dato har antalet levercirrhoser som underliggande dödsorsak i princip halverats. Dödligheten i alkoholism fortsatte att öka efter 1976 och nådde en topp 1980 varefter en minskning skett. Alkoholförgiftningarna har följt ungefär samma mönster.

Den alkoholrelaterade dödligheten visade sammantaget en uppgång fram till och med 1979, därefter har den minskat till något mer än hälften. Dessutom kan man också konstatera att männens betydligt större alkoholkonsumtion än kvinnornas ger utslag i dödlighetsstatistiken, där männen har fyra gånger så hög alkoholrelaterad dödlighet som kvinnorna. På det hela taget finns det ett starkt samband mellan försäljningsutvecklingen och utvecklingen av de alkoholrelaterade dödsorsakerna – ett samband som dock tenderar att minska under senare tid eftersom den registrerade försäljningen står för en vikande del av konsumtionen.

De alkoholrelaterade trafikolyckorna med dödlig utgång har stadigt minskat och uppgick 1999 till 40 stycken, eller 6% av alla delaktiga förare i dödsolyckor. Under 1999 dödades eller skadades sammanlagt 1 104 personer i trafikolyckor där någon förare misstänkts vara alkoholpåverkad. Knappt två tredjedelar av olyckorna med misstänkt alkoholförekomst var singelolyckor.

Narkotikautvecklingen

Narkotikamissbruk innefattar mycket skiftande former av narkotikaanvändning, alltifrån bruk vid enstaka tillfällen till regelbunden, långvarig och daglig användning. Därtill kommer att olika användningsformer har olika konsekvenser för individ och samhälle. Vid en redovisning och diskussion av utvecklingen bör därför olika missbruksformer särredovisas och en uppdelning i tillfälligt/experimentellt och i tungt missbruk har därför gjorts. Med det förstnämnda avses narkotikaanvändning vid ett begränsat antal tillfällen, eller mindre regelbunden användning. Någon enkel och entydig definition för tungt narkotikamissbruk är svår att fastställa. En vanlig definition är den från de tre nationella antalsräkningarna,

Sammanfattning

dvs allt injektionsmissbruk, oavsett medel, och all daglig eller nästan daglig användning av narkotika, oavsett intagningsätt. Omfattningen av det missbruk som inte bara är tillfälligt men som inte kan betecknas som tungt saknas det nästan helt uppgifter om.

Liksom fallet är för uppgifterna om alkoholutvecklingen återspeglar förändringar i statistik och undersökningar om narkotikasituationen inte bara förändringar i den faktiska situationen utan också andra förhållanden. Dessa utgörs bl a av förändringar i lagstiftning och tillämpning av lagarna samt förändrade resurser för narkotikabekämpning, samtidigt som förändringar av rent undersökningsmetodologisk karaktär ibland tillkommer.

Tillfälligt experimentellt missbruk

Uppgifter om tillfällig/experimentell narkotikaanvändning fås i första hand genom olika enkätundersökningar bland ungdomar och vuxna. Trots de metodproblem som finns vid frågeundersökningar bedöms dessa återspegla utvecklingen relativt väl.

Skolundersökningarna i åk 9 visar att det under 1970-talets inledande år var en relativt stor andel av eleverna som någon gång prövat narkotika (ca 14%). Andelen sjönk därefter och omfattade runt 8% t o m 1982, varefter de sjönk ytterligare och kom att uppgå till ca 3–4% under 1990-talets början. Sedan dess har andelen skolelever som prövat narkotika mer än fördubblats. År 2000 svarade 10% av pojkarna och 8% av flickorna att de gjort detta.

Utvecklingen bland mönstrande 18-åringar är förhållandevis likartad som den bland skoleleverna. Andelen som någon gång prövat narkotika låg under åren 1971–1982 runt 17%, därefter sjönk den successivt och uppgick till 6% 1988. Sedan 1992 har dock andelen mönstrande som prövat narkotika ökat och 1999 låg den åter runt 17%. Bortsett från skolundersökningarnas höga andelar 1971–1973 ligger andelen som prövat narkotika åter i stort sett i nivå med de genomsnittliga andelarna för 1970-talet, enligt dessa undersökningar.

I olika frågeundersökningar uppger normalt ca 60% av dem som prövat narkotika att de enbart använt cannabis, medan ca 10% enbart använt annan narkotika än cannabis. Det näst vanligaste medlet är amfetamin, även om LSD och ecstasy alltmer kommit med i bilden bland ungdomar.

I de båda ovan nämnda undersökningarna har den regelbundna användningen i stort sett följt samma trender som livstidsprevalensen. I slutet av 1990-talet hade 3% av såväl niondeklassarna som de mönstrande använt narkotika under den senaste månaden. Bland ungdomar i åldern 16–24 år uppgav ca 5% att de använt narkotika under de senaste 12 månaderna.

Parallellt med att narkotikaerfarenheten ökat bland ungdomarna under 1990-talet har också nyfikenheten på narkotika och den upplevda tillgängligheten ökat. Det kan dock poängteras att en fortsatt stor majoritet av ungdomarna har en klart avståndstagande inställning till narkotika, ökningarna till trots.

Enligt intervjuundersökningar bland vuxna (15–75 år) har ca 12% prövat narkotika någon gång, vilket motsvaras av närmare 800 000 personer i det aktuella åldersintervallet. Narkotikaerfarenhet är nästan dubbelt så vanlig hos män som hos kvinnor. Det kan konstateras att könsskillnaderna tycks uppkomma först i gymnasieåldern.

Beträffande regionala skillnader ger de ovan refererade undersökningarna en entydig bild av att narkotikaerfarenhet är betydligt vanligare i storstadsområden, och minst vanlig på mindre orter och i glesbygdsregioner. Enligt de mer detaljerade mönstringsundersökningarna var artonåringarnas narkotikaerfarenhet störst i Storstockholm under 1970- och 1980-talen medan Stormalmö intagit tätpositionen under 1990-talet.

Även om studier av grupper med tunga missbrukare ofta visar på en tidig och uttalad social problematik hos dessa, är det självfallet inte så att alla som prövat narkotika har motsvarande bakgrund. Samtidigt är det från olika undersökningar känt att ungdomar som prövat narkotika i regel skiljer ut sig från andra ungdomar, t ex med avseende på skolk, otrivsel i skolan, lägre utbildningsnivå etc. Sådana skillnader accentueras sett till aktuell/regelbunden användning. Detta betyder att de som fortsätter använda narkotika skiljer ut sig med avseende på egenskaper som nämnts ovan, dels från dem som prövat narkotika enstaka gånger, och i synnerhet från dem som aldrig prövat narkotika.

Tungt narkotikamissbruk

Under senare hälften av 1960-talet ökade allvarigare former av narkotikamissbruk påtagligt. Perioden kan ses som det moderna narkotikamissbrukets etableringsfas. Tillgängliga data tyder på en viss stabilisering under de första åren på 1970-talet. Andra halvan av decenniet visade anmälda narkotikabrott, narkotikabeslag samt domar och strafförelägganden på en uppåtgående trend. Så var även fallet med dödligheten och antalet hepatitmittade. Det var under denna period som heroinet introducerades på allvar i Sverige.

Tre stycken antalsräkningar av tunga narkotikamissbrukare (injektionsmissbruk eller annan daglig/så gott som daglig användning) har genomförts i Sverige, åren 1979, 1992 och 1998. Undersökningarna bygger på uppgifter från bl a polis, socialtjänst, behandlingssektor och kriminalvård. Med en särskild statistisk metod räknas antalet inrapporterade missbruka-

Sammanfattning

re upp för att kompensera för av myndigheterna okända missbrukare. I den senaste kartläggningen har de tidigare resultaten reviderats något med avseende på mörkertalet, eftersom vissa antaganden modifierats samtidigt som mera förfinade statistiska metoder har tillämpats. Undersökningen 1979 var en totalundersökning medan de andra baserades på urval av kommuner. Även om undersökningen 1998 baserades på ett ännu mindre urval än den från 1992, och därmed kan betraktas som den osäkraste ur antalsskattningssynpunkt, har det bedömts vara möjligt att ge en skattning även utifrån denna.

Antalet tunga missbrukare 1979 har räknats upp från tidigare angivna 12 000 till 15 000 (med ett intervall på 13 500–16 500), och siffran för 1992 har ökats från 17 000 till 19 000 (17 000–20 500). År 1998 beräknades antalet tunga missbrukare uppgå till 26 000 (24 500–28 500).

Utifrån de ovan presenterade antalsuppgifterna blir den genomsnittliga årliga ökningstakten 2% 1979–1992 och 6% 1992–1998. Med korrigeringar för avgångar ur missbrukspopulationen beräknades den totala årliga ökningen till 800 missbrukare under den första perioden och 1 900 personer under den andra. Det betyder att nyrekryteringen har varit förhållandevis stor under 1990-talet. Samtidigt är det många äldre kvar i missbruk, vilka använt narkotika relativt länge. I 1979 års antalsräkning hade 19% en missbrukstid på 10 år eller längre. Åren 1992 och 1998 var motsvarande andelar 47 respektive 52%.

Andelen kvinnor har varit tämligen stabil och har legat runt en knapp fjärdedel vid alla tre undersökningstillfällena. Medelåldern ökade från 27 år 1979, via 32 år 1992, till 35 år 1998. De allra flesta hade injicerat narkotika de senaste 12 månaderna. År 1979 hade 82% gjort detta, jämfört med 93% år 1992 och 89% år 1998. Centralstimulantia (främst amfetamin), opiater (främst heroin) och cannabis har alltid varit de dominerande drogerna. Amfetaminet dominerade missbruket för ca 48% både 1979 och 1992, men hade minskat i betydelse 1998, då amfetamin angavs som dominerande drog för 32%. Andelen som använt amfetamin de senaste 12 månaderna var 77, 82 respektive 73%.

En annan stor förändring är att heroinet ökat i betydelse sedan 1979. Andelen som använt heroin senaste 12 månaderna var 30, 34 respektive 47%. Femton procent hade opiater som dominerande drog 1979, vilket ska jämföras med 26% 1992 och 28% 1998. Andelen som angetts ha cannabis som dominerande medel har minskat kraftigt, från 33% 1979, 17% 1992 till 8% 1998. Andelen som använt cannabis senaste 12 månaderna var 61, 66 respektive 54%. Det har med åren blivit färre uppgiftslämnare som kunnat ange något dominerande medel. Sannolikt beror detta på ett ökat blandmissbruk samt en försämrad kunskap om missbrukarna hos dem som arbetar med narkotikafrågor på rapporteringsmyndigheterna.

Tillgängliga indikatorer (t ex beslagsuppgifter, kriminalstatistik, vård- och dödsorsaksstatistik) ger en någorlunda likartad bild av utvecklingen av det tunga narkotikamissbruket, med ökande nivåer särskilt under 1990-talet. Även om en del av uppgångarna i indikatorerna kan förklaras av andra orsaker än ett ökat antal missbrukare, är det ändå inte orimligt att dra slutsatsen att dessa uppgifter också speglar en faktisk uppgång av missbruket. Satt i relation till de redovisade antalsräkningarna förefaller en sådan tolkning riktig.

Ett tydligt mönster med utgångspunkt i flera indikatorer är koncentrationen till storstadsregionerna av framförallt det tyngre narkotikamissbruket. Med utgångspunkt i den senaste case-finding undersökningen (1998) fanns inget som avvek från vad som kan avläsas av indikatorerna. En tendens i undersökningen däremot, var en påtaglig uppgång i t ex Stockholms län om man exkluderade Stockholms stad. Fortfarande så var missbruket mer utbrett i staden satt i relation till befolkningen men uppgången var mer dramatisk i stadens ytterområden. Utvecklingen i Malmö tyder också på en uppgång under 1990-talet och det är även den region där missbruket är vanligast och har så varit sen 1970-talet. Göteborg kännetecknas av att heroin blivit vanligare och missbruksmönstret i regionen nu i högre grad liknar de båda andra storstadsområdena. Takten med vilket missbruket ökat synes dock något lägre än vad som gällde de båda andra storstadsregionerna.

Psykofarmakautvecklingen

Förbrukningen av lugnande medel och sömnmedel av bensodiazepintyp nådde en hög nivå 1972, enligt Apoteket ABs leveransstatistik. Sedan minskade förbrukningen med 22% fram till början av 1990-talet. Därefter har en uppgång skett och jämfört med 1991 hade inleveranserna av sådana medel till apoteken ökat med 19% år 2000. Uttryckt i dygnsdoser levererades 64 sådana per 1 000 invånare och dag detta år.

Förbrukningen av antidepressiva medel låg tämligen konstant under 1970- och 1980-talen. Under 1990-talet har dock skett en mycket kraftig uppgång, vilken beror på introduktionen av nya läkemedel, de s k selektiva serotoninåterupptagshämmarna (SSRI). Mellan 1990 och 2000 femdubb-lades apotekens försäljning.

Det finns tydliga skillnader i bruksmönstret av psykofarmaka. Kvinnor använder lugnande medel och sömnmedel i betydligt större utsträckning än män. Förskrivningen av dessa medel ökar dessutom med stigande ålder. Användarna är även överrepresenterade bland arbetslösa, lågutbildade, förtidspensionerade och storkonsumenter av alkohol. Personer med en

Sammanfattning

multipl sjukdomsbild och änkor tillhörde också denna kategori. Leve-
ransstatistiken uppenbarar stora regionala skillnader i försäljningen av
lugnande medel och sömnmedel. Liksom 1999 förekom den högsta för-
säljningen per invånare år 2000 i Jönköpings län, medan den lägsta gällde
Norrbottens län.

Snifningsutvecklingen

I början av 1970-talet, när regelbundna drogvaneundersökningar började
genomföras i skolan och bland mönstrande, uppmättes relativt höga ande-
lar som sniffat någon gång. Under 1970-talet minskade emellertid sniff-
ningen både bland eleverna i årskurs 9 och bland mönstrande. Utveckling-
en bland pojkarna i årskurs 9 och bland mönstrande visar en relativt god
överensstämmelse under årtiondet.

Andelen elever i årskurs 9 som sniffat befann sig på en låg och oförändrad
nivå under hela 1980-talet. Detsamma kan sägas om andelen mönstrande
som sniffat under de senaste två åren. På grund av flera frågeändringar
under 1990-talet i mönstringsundersökningen är det svårt att tolka de senare
årens snifningsutveckling i denna studie. Bland eleverna i årskurs 9 har
dock en uppgång skett mellan 1990–2000, för pojkarnas del från 6 till runt
10% och för flickornas del från 4 till ca 7%. Alltsedan tidigt 1970-tal har
pojkarna i regel redovisat högre värden. För de mönstrande har livstidspre-
valensfrågan återinförts (utgick 1981) och 1999 svarade 7% att de sniffat
någon gång och 2% att de sniffat under de senaste två åren. Diskrepansen
med pojkarna i skolundersökningen beror sannolikt på att frågeställningens
utformning har stor betydelse för att fånga detta beteende.

Kunskapen om snifningsprevalensen bland vuxna är relativt begränsad. I
undersökningar om det tunga narkotikamissbrukets omfattning 1992 och
1998 framkom att 1–2% av narkotikamissbrukarna hade lösningsmedel
som ett av andra missbruksmedel. Av tvångsvårdade vuxna har alltsedan
1990-talets början enstaka procent haft snifning som en missbrukskom-
ponent.

Dopningsutvecklingen

Under 1990-talet har det blivit uppenbart att användningen av hormondop-
ningsmedel inte längre är begränsad till idrottsrörelsen utan även är spridd
i andra delar av samhället, bl a med anknytning till kroppsbyggnad och
träning på gym. Av de i dopningslagen förbjudna preparaten hör anabola
androgena steroider (AAS) till de vanligaste.

Omkring 1% av de manliga ungdomarna i olika riksrepresentativa frågeundersökningar har svarat att de någon gång provat AAS. Denna storleksordning har i stort sett varit likartad sedan 1993, då man började ställa frågor om dopningsmedel i sådana undersökningar. Storleksordningen är i linje med flera europeiska länder, men lägre jämfört med USA.

Erfarenhet av tillväxthormon är mer sällsynt, likaså är det mycket ovanligt att kvinnor rapporterar erfarenhet av hormondopningsmedel. Det har bland ungdomar konstaterats samband mellan å ena sidan hormondopningserfarenhet och å andra sidan omfattande alkoholkonsumtion liksom erfarenhet av narkotika och andra droger.

Tobaksutvecklingen

I början av 1900-talet var snus och piptobak de produkter som dominerade tobaksmarknaden. Försäljningen av cigaretter låg fram till andra världskrigets slut varje år under 500 stycken per person 15 år och äldre. Cigarettförsäljningen ökade sedan och nådde en topp 1976 då motsvarande siffra var 1 840. Därefter har försäljningen minskat, i synnerhet under 1990-talet. År 1999 såldes 940 cigaretter per person 15 år och äldre, vilket är närmast en halvering sedan 1976. Den temporärt extra stora försäljningsnedgången 1997–1998 sammanföll med de höga cigarettpriserna dessa år. Försäljningsminskningen under senare 1990-tal kan till viss del förklaras av ökad smuggling och privatinförsel samtidigt som rökningen minskat i befolkningen.

Rökningen bland niondeklassare var utbredd i början av 1970-talet. Den minskade sedan fram till mitten av 1980-talet, för att åter öka under slutet av årtiondet. Därefter har nivåerna varit relativt oförändrade. 1999 rökte 30% av pojkarna och 36% av flickorna. Motsvarande värden för daglig rökning var 10 respektive 15%.

För ett halvsekel sedan var rökning vanligast bland män. År 1946 var 50% av männen regelbundna rökare och motsvarande siffra för kvinnorna var 9%. År 1963 var andelarna 49 respektive 23% och i slutet av 1970-talet 42% respektive 34%. Därefter har det skett en nedgång i rökvanorna, i synnerhet hos männen. Detta har lett till att daglig rökningen nu är mer utbredd bland kvinnor än bland män (22 respektive 20% år 1999). Nedgången har skett i alla åldersgrupper, men den har genomgående varit störst i de yngsta.

År 1995 uppskattades rökningen kräva ca 8 000 liv i Sverige. Mönstret för utvecklingen av rökningssambandade dödsfall stämmer väl överens med vad man kan förvänta sig när man studerar konsumtions- och försäljnings-

Sammanfattning

statistiken. Dödligheten har minskat bland männen men bland kvinnorna har röknedgången varit mindre och kommit senare, varför någon dödlighetsminskning ännu inte kan skönjas för dem.

Det är svårt att finna någon ökning av andelen snusare i befolkningen som motsvarar försäljningsökningen av snus under de två senaste decennierna (en uppgång med 44% 1980–1999). Andelen dagligsnusare bland männen har varit relativt konstant under denna period (ca 20%). Försäljningsökningen kan bero på att de enskilda snusarna har ökat sin konsumtion men det kan även vara så att de som tidigare både snusade och rökte idag främst snusar. Bland kvinnorna är dagligsnusandet så gott som obefintligt, vilket även gäller för flickorna i årskurs 9. Ser man till den totala andelen tobakskonsumenter i årskurs 9 år 2000 nyttjade 38% av pojkarna och 37% av flickorna tobak i form av snusning eller rökning.